

Güllələnmiş generallar

GENERAL YADİGAROV QARDAŞLARI

Şamistan NƏZİRLİ

(Əvvəli ötən saylarımızda)

GENERAL-MAYOR ƏSƏDULLA BƏY YADİGAROV

İnsan üçün böyük dərslərin biri də tarixdir. Açıq qabağına tarixin səhifələrini və əgər gördün ki, bir vaxt insanlar bir para işlərdə səhv eləyiblər, dəxi sən həmin səhvi eləmə.

Cəlil Məmmədquluzadə yazıçı-dramaturq.

Çoxsaylı Yadigarov oğulları arasında ömür yolunu müfəssəl öyrəndiyimiz Əsədulla bəy Yadigarovdur. Nizami orduda otuz iki illik xidmətdən sonra 1895-ci il oktyabrın on ikisində ona general-mayor rütbəsi verilib.

XIX əsrin ortalarında Peterburqun zadəgan dairələrində bəy nəslindən olan Yadigar oğulları - general-leytenant İsrəfil bəy, saray müşaviri Ağabəy Yadigarov və onların bibisi oğlu görkəmli şərqşünas-alim, Peterburq Universitetinin professoru Mirzə Cəfər Topçubaşov (1784-1869) xüsusi hörmətə malik idilər. Xüsusilə, Mirzə Cəfər qohumlarının təlim-tərbiyəsinə və təhsil almalarına daha çox qayğı göstərirdi.

1844-cü il dekabrın iyirminə Borçalı mahalının Təkəli kəndində anadan olan Əsədulla bəy Yadigarovu qohumu Mirzə Cəfər Topçubaşov təhsil almaq üçün Peterburqa aparır.

On altı yaşlı Əsədulla bəyi Peterburq yaxınlığındakı Pavlov kadet korpusuna oxumağa qoyur. Hərbi məktəbi müvəffəqiyyətlə bitirən kornet Əsədulla bəy 1863-cü il iyunun on ikisində Əlahiddə Qafqaz Ordusunun piyada qoşunlarında xidmətə başlamışdır. İki il sonra 1865-ci il fevralın doqquzunda iyirmi bir yaşlı Əsədulla bəy Yadigarova poruçik rütbəsi verilmişdir.

Gürcüstan Mərkəzi Dövlət Arxivindəki 1899-cu ilə məxsus "Qafqaz Hərbi Dairəsində xidmətdə olan generalların və zabitlərin siyahısı" kitabında göstərilir ki, gənc zabit əla xidmətinə görə səxavətlə təltif olunmuşdur. O, 1866-cı il martın on ikisində ştabs-rotmistr rütbəsinə və iki il sonra "Müqəddəs Stanislav" ordeninin üçüncü dərəcəsinə layiq görülmüşdür.

1873-cü il yanvarın on altısında şəxsi raportu ilə mülki xidmətə keçən ştabs-rotmistr Əsədulla bəy Yadigarov dörd il ordudan uzaqlaşmışdır.

1877-ci ilin əvvəllərində Türkiyə ilə Rusiya arasında son dərəcə kəskin vəziyyət yarandı. Çar Rusiyası Qara dəniz boğazlarının açılmasını Türkiyədən israrla tələb edir və, üstəlik də, Balkanlarda öz nüfuzunu gücləndirmək üçün fəal mübarizə aparırdı. Nəhayət, bu qığılcımlardan alov törədi. Aprelin iyirmi dördündə Rusiya rəsmi olaraq Türkiyəyə müharibə elan etdi.

Mayın iyirmi üçündə yenidən orduya çağırılan podpolkovnik Əsədulla bəy Yadigarov Qafqazın Gəncə, Bakı, Zaqatala və Qazax bölgələrindən cəbhə üçün nizami süvari dəstələri təşkil etməyə eزام olundu. İki aydan çox cəbhə üçün araba, furqon, qoşqu atı toplanmasında çalışdı. Gəncənin və Qarabağın bəy, xan oğullarından iki yüz nəfərlik könüllü müsəlman süvari dəstəsi yaradıb özü ilə cəbhəyə apardı. Balkanlardakı hərbi əməliyyatlarda iştirak edən podpolkovnik

Əsədulla bəy Yadigarov döyüş qabiliyyətinə görə üçüncü dərəcəli "Müqəddəs Anna" (qılınc və bantla birgə) və dördüncü dərəcəli "Müqəddəs Vladimir" (qılınc və bantla birgə) ordenlərlə təltif olundu.

Müharibədən sonra da Qafqazdakı nizami orduda nümunəvi zabit kimi xidmət edən Əsədulla bəy məsul hərbi vəzifələrdə çalışıb. O, 1881-ci il mayın otuzunda Qafqaz Hərbi Teleqraf parkının komandiri, 1883-cü ildə aprelin 13-də Qafqaz sanitar batalyonunun komandiri təyin olunub. Həmin ilin mayın on səkkizində qüsursuz xidmətinə görə Əsədulla bəy Yadigarova polkovnik rütbəsi verilib. 1889-cu il oktyabrın on altısında polkovnik Əsədulla bəy məsul vəzifə tapşırılıb - Əlahiddə Qafqaz Ordusu komandanının əmri ilə yetmiş səkkizinci Navahin alayının komandiri. 1895-ci il oktyabrın on ikisində isə polkovnik Əsədulla bəy Yadigarova piyada qoşunları üzrə general-mayor fəxri rütbəsi verilib. Ömrünün otuz iki ilini nizami orduda şərəflə xidmət edən general Əsədulla bəy təltif kitabçasında ona kavalər ordenləri ilə təltif göstərilir: "Müqəddəs Stanislav" ordeninin üç dərəcəsi (1874, 1883, 1898-ci illərdə), "Müqəddəs Vladimir" ordeninin üçüncü və dördüncü dərəcəsi (1879 və 1893-cü illərdə), "Müqəddəs Anna" ordeninin ikinci, üçüncü dərəcəsi (qılınc və bantla birgə 1877, 1889-cu illərdə). O həm də 1884-cü ildə isə Əlahəzrət imperatorun şəxsi təşəkkürünə layiq görülmüşdür.

Üç hərbi yürüşün - 1869, 1871 və 1877-78 -ci illərdə fəal iştirakçısı olan general-mayor Əsədulla bəy Yadigarov 1897-ci ildə Daniya ölkəsinin "Danevorq fəxri süvari xaç ordeni" ilə, 1898-ci ildə birinci dərəcəli "Buxara qızıl ulduzu" və 1889-cu ildə İranın ikinci dərəcəli "Şirə-Xorşid" ordeni ilə təltif olunub.

İran şahı Nəsrəddin Qacar 1873-cü ildə Avropaya ilk səfəri zamanı Azərbaycandan keçmiş və onun bir neçə bölgələrini gəzib. Həmin səfər haqqında ayrıca kitab yazan şah yol qeydlərində eloğlumuz Əsədulla bəy Yadigarovu da məhəbbətlə yada salıb:

"Gecədən yarım saat keçmiş Dilicana yetişdik. Ətraf bütün qarlı örtülü dağlardır. Təpələrin ətəyi isə yaşılıqdır. Çox yerdə İran dağlarında olan vəhşi qırmızı güllər vardır. Təzə yarpaq açmışdır. Lakin çox əcaib və qəribə gül məskəni gördüm ki, beləsinə heç yerdə görməmişəm. Dilican meşəliklər içərisindədir, çox gözəl yerdədir. Polkovnik Əsədulla bəy Yadigarovun evi Dilicanda

Soldan: Davud bəy Sadıq bəy oğlu Yadigarov (1881-1920) Azərbaycan Milli ordusunun general mayoru.

bizim mənzilimiz oldu. Əsədulla bəy Dilican alayının rəisidir. Tiflis müsəlmanlarından, alay komandiridir.

Polkovnik Əsədulla bəy Yadigarovun xoş təsir bağışlayan gözəl imarəti, kiçik-kiçik bəzəkli otaqları vardır" (Nəsrəddin şah Qacar "Ruznameyi-Səfəri-Sevvomi-

Firəngistan" əsəri, səh. 42. Bombay nəşri, 1891-ci il).

Gürcüstan Mərkəzi Dövlət Arxivinin hərbi sənədlərində general-mayor Əsədulla bəy Yadigarovun 1903-cü ildə Tiflisdə vəfat etdiyi göstərilir. Şeyxülislam (Axund Əbdüssəlam Axundzadə 1843-1907) Müfti Hüseyn Əfəndi (Mirzə Hüseyn Əfəndi Qayıbzadə 1830-1917 - Ş.N) həzrətləri, quberniyamızın hər iki qazisi və başqa rəsmi və qeyri-rəsmi üləma heç məzhəb fərqi kimsənin xatirinə gəlmədiyi halda hər kəs kəndi üləmalıq və ruhanilik vəzifəsini əmələ gətirirdi.

Şahzadə polkovnik Şahrux Mirzə Qacar (1844-1915) dəxi hüzur ilə alayı zinətləndirməkdə idi.

Rus, gürcü və ..... mütəbərlərindən bir çox şəxs hazır idilər. Finans vəzəvətinin (maaliyyə nazirliyinin) nümayəndəsi, məmləkətimizdə ümumi nəfə işlərdə həmişə əvvəlinci sırada olan və müsəlmanlara daima xüsusi məhəbbət və ehtiram ibrazından çəkinməyən Sultan-Kırım Gəray həzrətlərlə Tiflis quberniyasının nücabə rəisi knyaz Məlakə və knyaz Orbeliani təşvi-cənəzədə var idi. Əhalinin sayı islam olsun (müsəlman), xristian olsun, saya gəlməz idi. Hər kəsdə hüzn-səmimi simalarda xüsusi bir ciddiyyət görünürdü. Əhəmiyyətli və məhəbbi-ümumi olan əşxasın dəfni belə olur.

Şiə və sünni üləma (alimlər) və ümərəsinin (əmirlərinin) bilaistisna həpəsinin və xüsusilə həzrəti-şeyxülislamın, qazi Hacı Axundun və şahzadə Şahrux Mirzənin qəbirstanda təbliğ buyurulan müvəkkid (təkidli) xahişlərinə görə "Şərqi-rus" miyidlərimizin ehtiramı və İslam millətimizin xəvaric içində bihөрmət olmaması naminə hər müsəlmanlardan israrla təvəqqe edirik ki, qəbirstanda halva dağıtmaq adətini tərək etsinlər. Çün Əsədulla bəyinin dəfnində dəxi olduğu kimi halva paylamaq, iqtəşşsız-davasız, təziyə sahiblərini və camaatı qəlbən mükəddər etməmiş heç vaxt əmələ gəlməyir. Halva xərcini ehsan üçün füğərəyə paylayın! ("Şərqi-rus" qəzeti 2 iyul 1903, № 39, səh.2)

GENERAL-MAYOR DAVUD BƏY YADİGAROV (1881-1920)

*Hər gələn yurdunda bir at oynatdı,
Analar gənc ikən matəmə batdı.
Qorxudan dumana sığındı dağlar,
Bu yerin ən qanlı bir tarixi var...
Fəqət, bu torpağın qəhrəman oğlu,
Ürəyi inamla, ümidlə dolu
Qanlı süngülərə gərmiş köksünü,
Qan ilə yazmışdır hər qalib gününü...*

Səməd Vurğun

nalayında ratmistr rütbəsində xidmət edib. 1918-ci ildə Azərbaycan Milli Ordusunda mühafizə diviziyasının rəis müavini olub. 23 oktyabr 1919-cu ildə Hərbi Nazir Səməd bəy Mehmandarovun 492 sayılı əmrilə ona general-mayor rütbəsi verilib. 1919-cu il avqust-noyabr aylarında Zəngəzur uğrunda gedən döyüşlərdə general Cavad bəy Şıxlınskinin Birinci piyada diviziyasında Birinci dəstənin komandiri olub. Dığ, Goranzur, Xanazax, Abdallar və başqa kəndlər uğrunda daşnak hərbi qüvvələrinə qarşı döyüşlər aparıb.

1920-ci il 28 aprel çevrilişindən sonra Türkiyəyə mühacirətə gedib.

POLKOVNİK VƏLİ BƏY YADİGAROV

1921-1945-ci illərdə Polşa Ordusunda xidmət edən polkovnik Vəli bəy Sadıq bəy oğlu Yadigarov (1898, Borçalı, Təkəli kəndi - 1973, Bulnos-Ayres, Argentina).

(1898-1971)

Bir arzum var: Qazax-Borçalı mahalının tarixi ilə gələcəkdə kimsə ciddi məşğul olmalıdır. Çünki belə bir böyük və cəsur camaatın uzun əsrlər boyu halı və vəziyyəti haqqında hələ ki, ciddi bir söz nə deyilib, nə də ki, yazılıb.

Akademik Ziya Bünyadov.

1918-ci ilin sentyabrından Milli Orduda korpus komandirinin yanında eskadron komandiri olub. XI Ordu Bakıya yürüş edəndə Üçüncü Şəki süvari alayının pərakəndə dəstəsi ilə birgə vuruşa-vuruşa Gürcüstan ərazisinə çəkilməmişdir. 1921-ci ilin martınadək bolşeviklərə qarşı vuruşmuş və həmin il əvvəlcə Türkiyəyə, sonra Vəli bəy Polşaya mühacirətə gedib. Polşada "Armiya Krayova" ( ) ə

Ə- Ləndon mühacirlərinin alman faşistlərinə qarşı gizli hərbi təşkilatında çalışıb. Xalq ordusunda əməliyyat şöbəsində süvari rəisi və 10-cu əlahiddə atıcılıq diviziyasının komandiri olub.

Polşada çıxan "Çiçə Varşavi"- "Varşava həyatı" qəzeti 6 iyul 1990-cı il tarixli nömrəsində polkovnik Vəli bəy Yadigarov haqqında yazır: "Ötən şənbə Varşava qəbiristanlığında Vəli bəy Yadigarov müsəlman-tatar qaydası ilə dəfn olunmuşdur. Dəfn fəxri qarovulun müşayiəti və hərbi şöhrəti qaydaları ilə keçirilmişdir. Mərhumu son mənzilə yaxın qohumları, dostları, keçmiş alaydaşları yola salmışlar.

Yaylın atəşi açılmış, orkestr Şopenin dəfn marşını çalmışdır. Cənəzə üzərində müsəlman ayinini Varşava və Belostok yeparxiyasının imamı Aleksandr Əli Xaletski icra etmişdir.